

۵-۲- حکاکی بر روی چوب

گرچه تاریخ دقیقی در مورد حکاکی و چاپ چوب در دست نمی‌باشد. ولی با توجه به اسناد و مدارکی که مربوط به اختراع کاغذ در سال ۱۰۵ قبل از میلاد به دست آمده است، چنین نتیجه‌گیری می‌شود که حکاکی بر روی چوب به منظور چاپ بر روی کاغذ همزمان با پیدایش مهرهای گچی که در چین ساخته می‌شده است، به وجود آمده است و به تدریج به سایر کشورهای خاور دور گسترش یافت. حکاکی و چاپ چوب به دلیل امکانات نامحدود در زمینه‌های گوناگون نقاشی، طراحی، تصویرسازی و گرافیک به جهت خلق بافت‌ها و حالات گوناگون بصری و تنوع خطوط همواره مورد توجه طراحان بوده است، و از این شیوه برای خلق آثار خود سود جستند.

وسایل لازم

چوب^۱، غلطک، مرکب چاپ، تینر، انواع مغار، کاغذ، قاشق چوبی.

حکاکی بر روی چوب به دو صورت انجام می‌گیرد:

۱- حکاکی به صورت مثبت

۲- حکاکی به صورت منفی

۱- حکاکی به صورت مثبت

در این روش قسمت‌هایی که قرار است سفید بماند و رنگ به خود نگیرد، توسط مغار کنده‌کاری می‌شود و سطوحی که برجسته باقی می‌مانند توسط غلطک مرکبی می‌شوند و سپس بر روی کاغذ توسط فشار یکسان با استفاده از قاشق چوبی طرح چاپ می‌شود (تصویر ۳۰). و به عبارتی طرح اصلی به صورت سیاه (مثبت) چاپ می‌گردد.

۲- حکاکی به صورت منفی

در این روش طرح اصلی، کنده‌کاری می‌شود و با استفاده از غلطک مرکب بر سطح چوب مالیده می‌شود و در موقع چاپ خطوط اصلی طرح به صورت سفید (منفی) باقی می‌مانند و با استفاده از این روش می‌توان طرح‌های جالب و زیبایی به صورت منفی (نگاتیو) به وجود آورد.

تصویر ۳۰- حکاکی به صورت مثبت بر روی چوب، در تصویر همان‌گونه که مشاهده می‌شود قسمت‌های برجسته مرکب را به خود جذب کرده و بر روی کاغذ به صورت سیاه (مثبت) چاپ شده است.

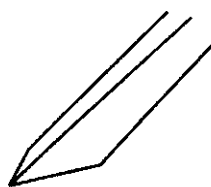

تصویر ۳۱- حکاکی به صورت منفی بر روی چوب، در تصویر همان‌گونه که مشاهده می‌شود قسمت‌های گود شده مرکب را به خود جذب نمی‌کند و بر روی کاغذ به صورت سفید (منفی) باقی می‌مانند و طرح اصلی سفید دیده می‌شود.

۱- از چوب درخت کاج که دارای رگه‌های زیبایی هست می‌توان استفاده نمود در غیر این صورت از تخته‌ی سه‌لایه برای حکاکی نیز می‌توان استفاده کرد.

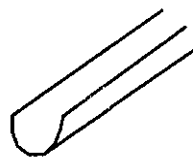
تصویر ۳۲- انواع مِغار که در حکاکی بر روی چوب کاربرد دارند.

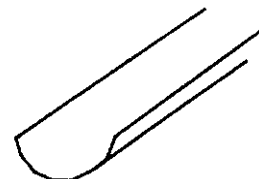
چاقو A

مغار V

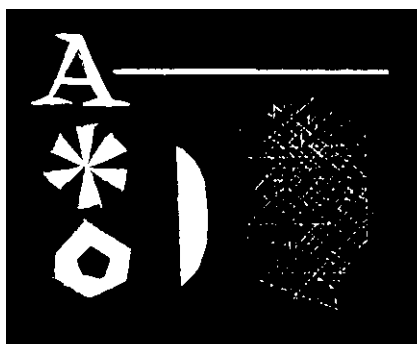

مغار U

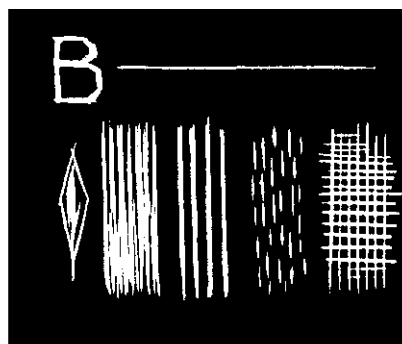

مغار C

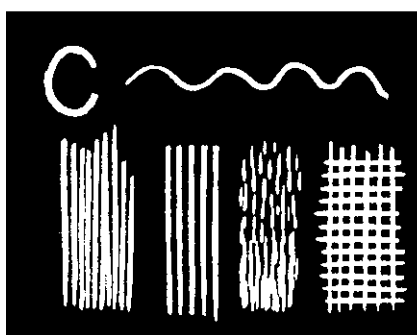
تصویر ۳۳- نمای نزدیک نوک مِغارها را نشان می‌دهد.

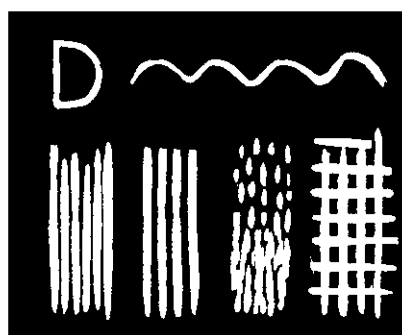
مغار A

مغار B

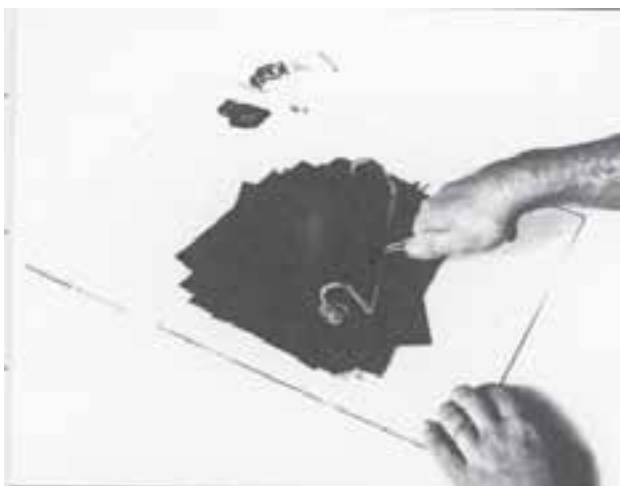

مغار C

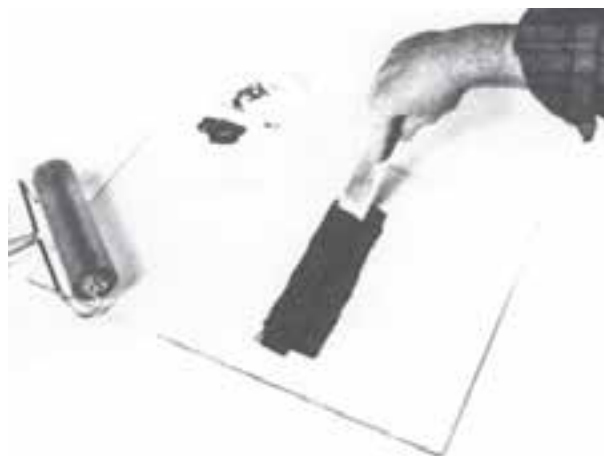

مغار D

تصویر ۳۴- اثر مِغارهای مختلف را بر روی چوب و تفاوت خطوط ایجاد شده توسط آن‌ها را نشان می‌دهد.

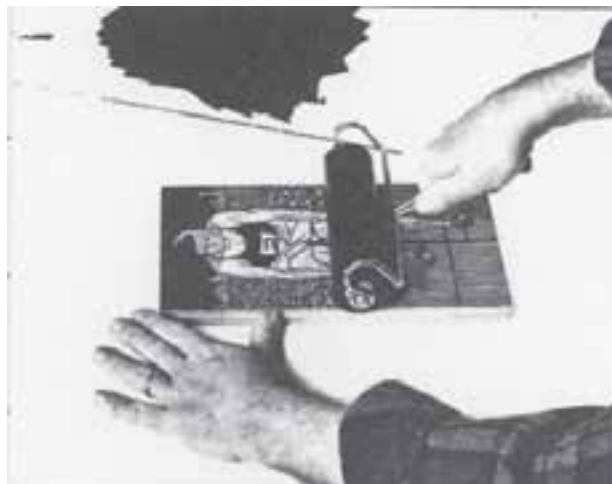
ب.

الف

د

ج

و

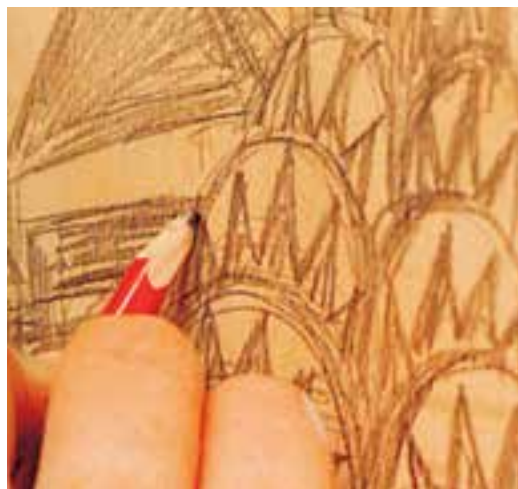

هـ

تصویر ۳۵- مراحل مختلف حکاکی بر روی چوب و چاپ آن را نشان می‌دهد.

برای کسب اطلاعات بیشتر در مورد حکاکی روی چوب

می‌توانید به کتاب «چاپ دستی» مراجعه کنید.

الف

ب

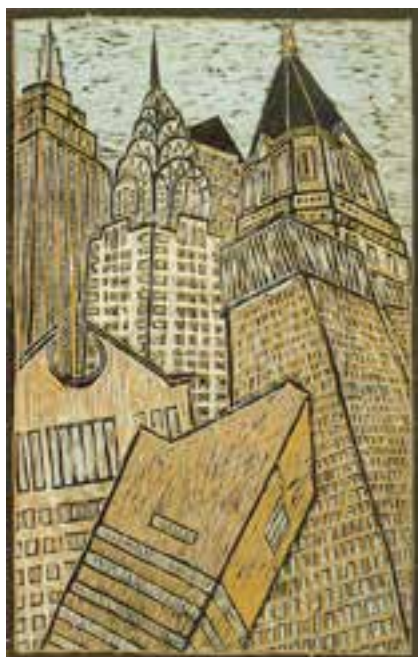
ج

د

ه

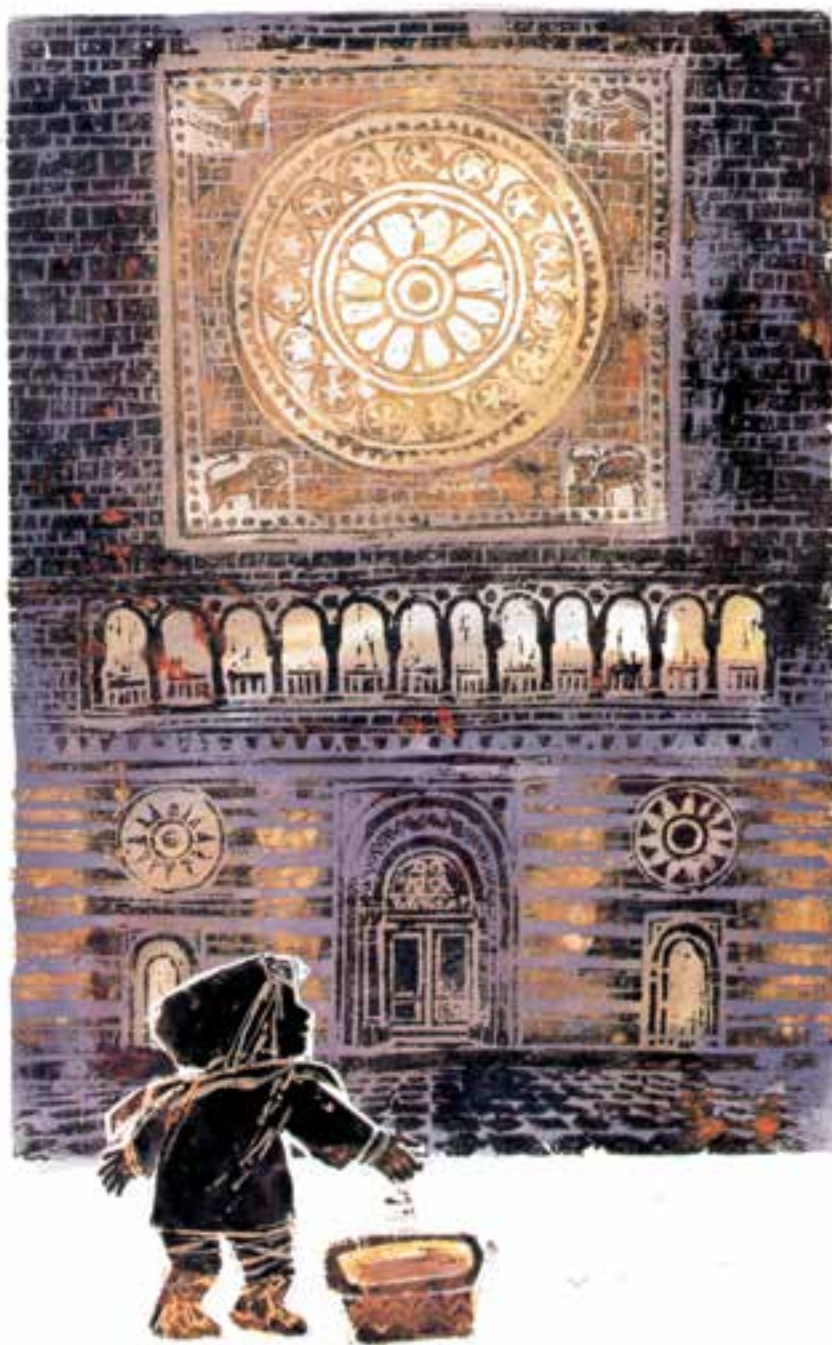

و

تصویر ۳۶- مراحل تصویرسازی به شیوه‌ی حکاکی روی چوب مشاهده می‌شود.

شما با توانمندی‌های گوناگون چاپ دستی در تصویرسازی و کاربرد آن در این رشته نمونه‌های تصویری با شیوه‌های ساده‌ای نظیر منویرینت (تصاویر ۳۹ و ۴۰) ترافارد (تصویر ۴۱) حکاکی بر لیتولوم (تصویر ۴۲) و حکاکی چاپ فلز (تصویر ۴۳) را مشاهده می‌کنید.

لازم به ذکر است که بعد از این که با استفاده از حکاکی روی چوب، اثر نهایی به صورت سیاه و سفید و یا تک‌رنگ چاپ گردید، می‌توانید با استفاده از آبرنگ، اکولین و یا هر ابزار اثرگذار دیگر مطابق تصاویر ۳۷ و ۳۸ طرح خود را رنگ آمیزی نمایید. هنرجویان عزیز کم و بیش تجربیات مختلفی را در کارگاه چاپ دستی کسب کرده‌اید، در این جا نیز جهت آشنا شدن بیشتر

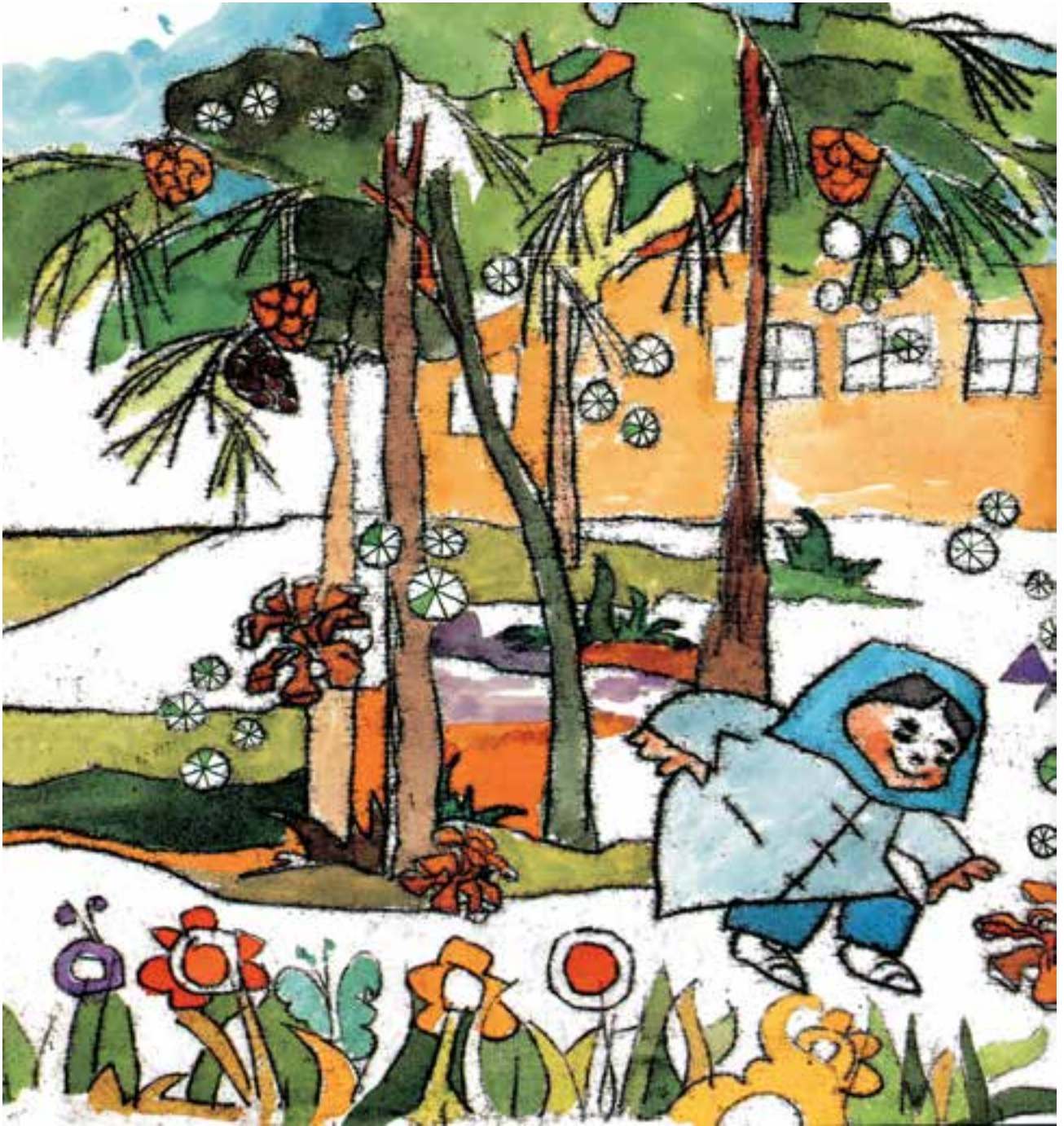
تصویر ۳۷- حکاکی بر روی چوب، رنگ آمیزی شده توسط آبرنگ، اثر استپان زاورل

تصویر ۳۸- حکاکی بر روی چوب، رنگ آمیزی شده توسط ابرنگ، اثر شینوبا آریگا

تصویر ۳۹- چاپ دستی، شیوه منویرنت و رنگ آمیزی با باستل روغنی، اگر جانوران صورت رنگی داشتند، اثر نیکزاد نجومی

تصویر ۴۰- چاپ دستی، شیوه‌ی منوپرینت و رنگ آمیزی با آبرنگ، اثر عطیه‌ی مرکزی

تصویر ۴۱- چاپ دستی، شیوهی ترافارد با استفاده از رنگ و روغن، اثر زنده یاد بهرام خائف.

تصویر ۴۲- چاپ دستی، شیوه حکاکی لینولتوم (رنگی)، اثر فرشید منقالی

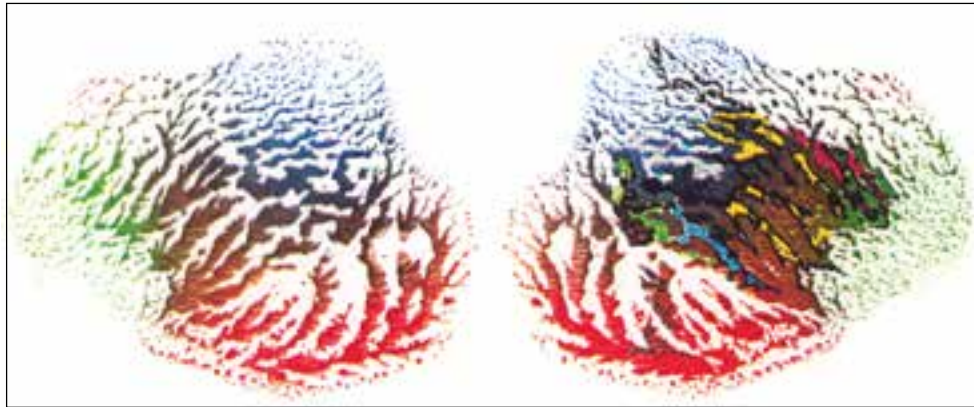

تصویر ۴۳- چاپ دستی، شیوهدی حکاکی بر روی فلز، اثر اولگا پتاکوا

۶-۲ چاپ شیشه (منوپرینت)

در کارگاه چاپ دستی با شیوه‌ی خطی منوپرینت آشنا شده‌اید، هم‌چنین فراگرفته‌اید که به‌صورت مستقیم بر روی شیشه طراحی کنید و از آن یک اثر یک نسخه‌ای چاپ کنید. در این‌جا نیز اساس کار همان شیوه است و برای این کار رنگ‌های روغنی مختلفی را بر روی سطح شیشه می‌ریزیم. با گذاشتن یک شیشه و حرکت آرام آن بر روی رنگ‌ها، رنگ‌ها به‌آرامی حرکت می‌کنند

و در هم مخلوط می‌شوند و بافت و نقش زیبایی را به‌وجود می‌آورند (تصویر ۴۴). با قرار دادن یک صفحه بر روی آن می‌توان نقش به‌دست آمده را بر صفحه‌ی کاغذ منتقل نمود. با تمرین و ممارست می‌توانید به‌تدریج بافت‌هایی با قابلیت هدایت بهتر و بیش‌تری به‌دست آورید و گاه با تکه‌چسبانی می‌توان آثار زیبا و باارزشی خلق کنید.

تصویر ۴۴- چاپ شیشه، توسط حرکت شیشه بر سطح رنگ و ترکیب آن‌ها بافت‌های زیبایی به‌وجود می‌آید.

چاپ برگردان: بر سطح صافی مانند شیشه، رنگ‌های

روغنی گوناگونی می‌ریزیم. با قطره‌چکان یک قطره نفت یا تینر روغنی بر روی رنگ‌ها می‌چکانیم، رنگ‌ها به‌آسانی در اثر حل شدن با نفت یا تینر روغنی در هم دویده می‌شوند. سپس یک صفحه

کاغذ مات یا براق انتخاب کرده آن‌را بر روی رنگ‌ها می‌گذاریم و نقوش درهم آمیخته شده‌ی رنگ‌ها را بر کاغذ منتقل می‌کنیم (تصویر ۴۵).

تصویر ۴۵- چاپ برگردان، بافت حاصله بر اثر قرار دادن کاغذ بر سطح رنگ‌های حل شده توسط نفت یا تینر روغنی بر روی شیشه ایجاد شده است.

در مرحله‌ی نهایی با استفاده از قلم مو و هر ابزار مناسب دیگر شکل‌های تصادفی به دست آمده را به صورت واضح‌تری بازسازی می‌نماییم (تصویر ۴۶).

تصویر ۴۶- چاپ برگردان، در مرحله‌ی نهایی با استفاده از قلم مو و یا هر ابزار
انرگذار دیگر تصاویری را که به صورت تصادفی دیده می‌شوند تکمیل می‌کنیم.

تمرین

- ۱- با استفاده از شیوه‌ی حکاکی چوب به صورت مثبت تصویرسازی یک چهره را انجام دهید.
- ۲- با استفاده از تجربیاتی که در کارگاه چاپ دستی کسب کرده‌اید یک کار با موضوع و شیوه‌ی آزاد چاپ و طراحی کنید.

۷-۲- کلاژ^۱ یا تکه چسبانی

کلاژ یا تکه چسبانی اثری است هنری که توسط اجزاء ترکیبی که شامل: انواع کاغذ، پارچه، مقوا و تکه‌های بریده شده‌ی روزنامه، عکس‌ها، تصاویر و دیگر موارد چاپی است. و از چسباندن آن‌ها در کنار هم و بر یک سطح ساخته می‌شود. کلاژ، لغتی است فرانسوی معادل چسباندن که هم برای کار تولید شده توسط چسبانیدن و هم برای روش این کار به کار برده می‌شود و اغلب به‌عنوان یک زیرشاخه‌ی هنر جمع‌آوری و تلفیقی در نظر گرفته می‌شود. پیکاسو و براك از این شیوه در سال‌های ۱۹۱۴-۱۹۱۲ جهت خلق آثار خود بسیار سود جستند

و به‌عنوان شیوه و روشی جدید آن‌را مطرح نمودند. کلاژ یا تکه چسبانی به‌طور گسترده توسط هنرمندان قرن بیستم هم به‌عنوان یک واسطه مستقل و هم در رابطه با نقاشی و طراحی مورد استفاده واقع شده است. هنوز هم این شیوه در رشته‌های هنرهای تجسمی کاربرد وسیع دارد. در میان تنوعات مرتبط به شیوه‌ی کلاژ می‌توان از دکلاژ^۲ و دکوپاژ^۳ (کلاژ بریده شده‌ای که از مواد جدید ساخته شده است) نام برد. این شیوه قابلیت به‌وجود آمدن اشکال از تصاویر، کلمات، عبارات و موادی را که به‌طور کامل قابلیت قرار گرفتن در پیش یک‌دیگر را دارا نبودند مهیا ساخت (تصویر ۴۷).

تصویر ۴۷- نمونه‌ای از کلاژ با استفاده از نوشته‌های متن روزنامه و مجله جهت دسترسی به بیان تصویری جدید (دکوپاژ) - شکل‌سازی با روزنامه و مجله، اثر نیره تقوی

به هنرمندان و استادان این فن که در این راه سختی‌ها و مرارت‌ها کشیده‌اند باشد.

لازم به ذکر است که اغلب موضوعات آثار قطاعی (کاغذبری) در هنرهای دستی ایران، شامل نقش جانوران، پرندگان، گل و مرغ، نقش‌های هندی، تزیینی و یا خطوط خوش بوده است (تصاویر ۴۸ و ۴۹).

آنچه که برای ما ایرانیان حائز اهمیت است وجود چنین شیوه‌ای در هنرهای سنتی کهن ما و کاربرد آن در هنرهای تزیینی است. و در گذشته با نام «قطاعی» یعنی «قطعه چسبانیدن» یا «کاغذبری»، در حدود سده‌ی نهم هجری از چین به ایران آمده و از ایران به کشور عثمانی یا ترکیه فعلی راه یافته است و از آنجا به دیگر کشورهای اروپایی راه یافته و گسترش جهانی یافته است. و توضیح این امر شاید ادای دینی هر چند کوچک، نسبت

تصویر ۴۹- نمونه‌ای از آثار قطاعی (کاغذبری) در هنرهای سنتی با الهام از نقش جانوری

تصویر ۴۸- نمونه‌ای از آثار قطاعی (کاغذبری) در هنرهای سنتی با الهام از نقش گیاهی

تکه چسبانی از مقاطع سنی بالا و نزد هنرمندان مطرح جهان آغاز شد، ولی امروزه در امر تصویرسازی کتاب کودکان و به خصوص مقاطع سنی سال‌های قبل و اوایل دبستان کاربردی وسیع یافته است. و در کشور ما نیز در امر تصویرسازی از این شیوه در دهه‌ی ۴۰ برای نخستین بار استفاده شد (تصاویر ۵۰ و ۵۱).

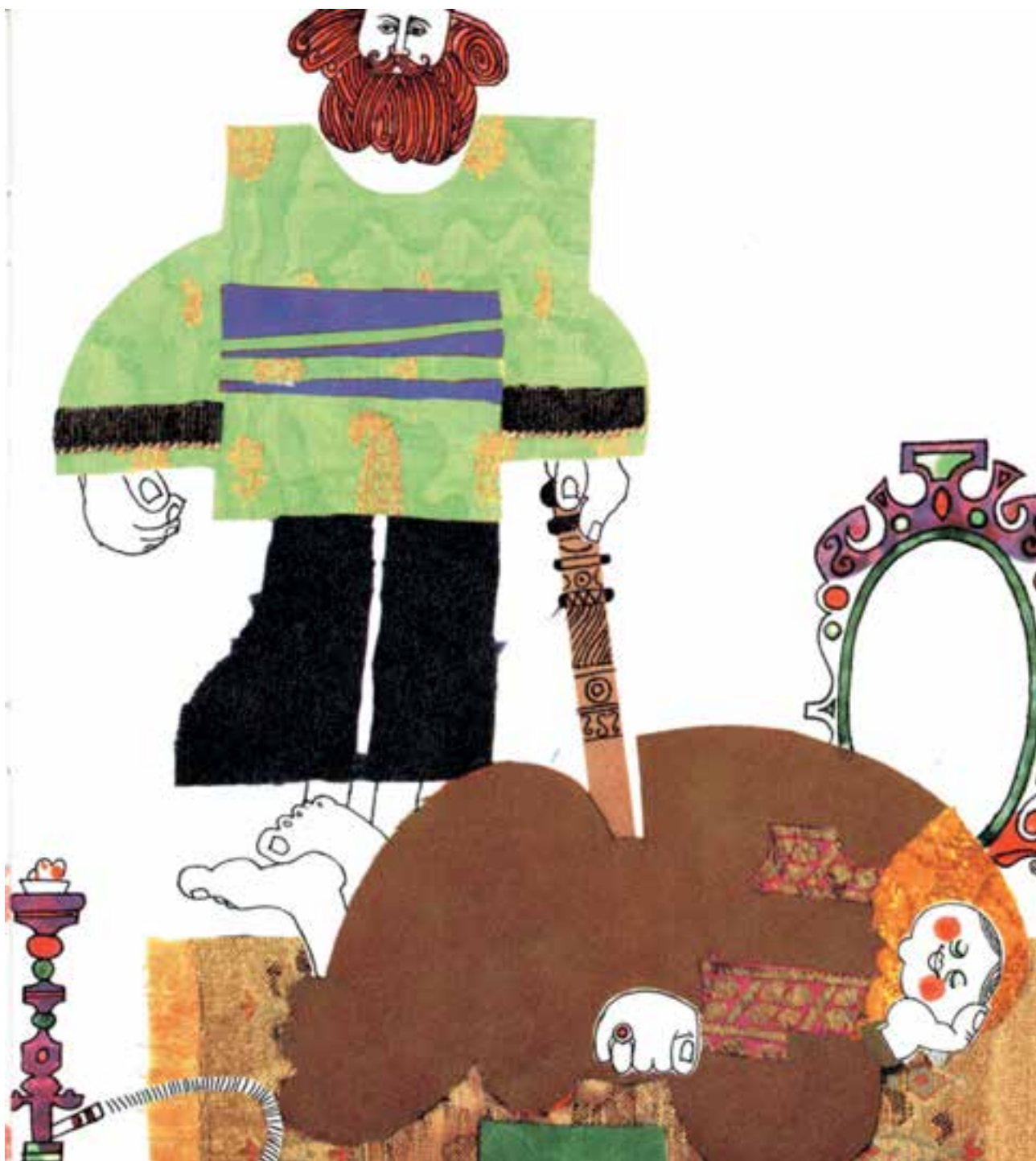
وسایل لازم

قلم مو، چسب مایع، قیچی، انواع تیغ‌های مخصوص برش کاغذ، انواع پارچه، انواع کاغذهای رنگی، تصاویر روزنامه و مجله.

در عصر کنونی کلاژ یا تکه چسبانی، بیش‌ترین کاربرد را در شاخه‌ی تصویرسازی دارد و بسیاری از تصویرگران به خلق آثار خود با استفاده از این شیوه پرداخته‌اند. و تفاوت عمده‌ی آن با سایر شیوه‌های تصویرسازی در استفاده‌ی وسیع و نامحدود از ابزار و مواد مختلف جهت خلق تصویر است. اگر به حرکات و آثار دانش‌آموزان در مدارس دقیق شویم و از نزدیک با روحیه و خواست آن‌ها بیشتر آشنا شویم، می‌بینیم که هرکدام با توجه به علایق فردی چیزهای گوناگونی را جمع‌آوری می‌نمایند و در صفحات کتاب و یا دفتر مشق خود می‌چسبانند. و با این شیوه به نوعی اُنس و الفت یافته‌اند. هر چند که شیوه‌ی کلاژ یا

تصویر ۵۰- نمونه‌ای از تصویرسازی به شیوه‌ی کلاژ، عمونوروز، اثر فرشید مثقالی

تصویر ۵۱- نمونه‌ای از تصویرسازی به شیوه‌ی کلاز، عمونوروز، اثر فرشید منقالی

ب.

الف

ج

د

تصویر ۵۲- مراحل تصویرسازی به شیوهی تکه چسبانی (کلاژ) مشاهده می شود.

طرز کار: بهترین روش برای این کار آن است که ابتدا طرح اصلی خود را بر روی کاغذ پوستی کشیده و سپس با برش طرح کشیده شده بر کاغذ پوستی، از آن به عنوان الگو جهت برش اصلی طرح استفاده گردد. در این روش برای چسباندن سطوح رنگی اغلب از پس زمینه کار را آغاز می کنیم، و به تدریج به نماها و پلان های نزدیک پرداخته می شود. برای چسباندن با قلم مو، چسب را به پشت سطح مورد نظر می مالیم و آن را بر روی صفحه ی کاغذ اصلی می چسبانیم.

توجه: آنچه در این روش بسیار مهم است توجه به این امر است که سطح روی همواره باید سطح زیرین خود را بپوشاند و نباید فضاهای خالی و یا سفید بین سطوح دیده شود.

از جذابیت های دیگر این شیوه آن است که شما می توانید خود کاغذهایی با بافت های مختلف و مورد نیاز به وجود آورید و تجربیاتی را که در کارگاه مبانی هنرهای تجسمی در خلق بافت کسب کرده اید در این جا به کار گیرید. و از بافت حاصله در تصویرسازی استفاده نمایید (تصویر ۵۳).

باید توجه داشت که گاه غیر از ابزار برش هنرمند برای رسیدن به بافت و یا شیوه های فردی از دست جهت برش تصاویر و سطوح استفاده می نماید که خود جذابیت خاصی به تصویر می دهد (تصویر ۵۴). و در غیر این صورت شما می توانید همانند تصویر ۵۵ از قیچی جهت برش استفاده نمایید.

تصویر ۵۳- نمونه ای از شیوه ی کلاژ، اثر یوکوهاندا. در این تصویر هنرمند با استفاده از فوتک برای آسمان و زمین ایجاد بافت کرده است و بعد از برش آن را به کار برده است.

مجموعه «دوباره نگاه کن»

شکل سازی با

روزنامه و مجله

نیره تقوی

تصویر ۵۴- نمونه‌ای از کلاژ با استفاده از کاغذ رنگی و نوشته‌های روزنامه و مجله، شکل‌سازی با روزنامه و مجله - اثر نیره تقوی، در این روش هنرمند با استفاده از دست به برش سطوح پرداخته است.

تصویر ۵۵- نمونه‌ای از اجرای تصویرسازی به شیوه‌ی کلاژ با استفاده از کاغذ رنگی و قیچی، پس کی برف می‌بارد، اثر غلامعلی مکتبی

تمرین

- ۱- با الهام از شکل‌های ساده هندسی و با استفاده از کاغذ رنگی و قیچی به تصویرسازی با موضوع آزاد در ابعاد A3 پردازید.
- ۲- با استفاده از انواع کاغذ (اعم از رنگی و روزنامه) و برش آن‌ها توسط دست به تصویرسازی چند حیوان ساده شده در ابعاد A3 پردازید.
- ۳- با استفاده از انواع مواد طبیعی و مصنوعی و تلفیق آن با انواع کاغذ به تصویرسازی یک داستان کودکانه برای مقطع سنی «الف» پردازید.

۸-۲- پاستل روغنی - مداد شمعی

پاستل روغنی ابزاری است که امروزه با تنوع رنگ‌های زیاد در بازار یافت می‌شود (تصویر ۵۶) و نسبت به سایر ابزار و وسایل طراحی، ارزان‌ترین ابزار به‌شمار می‌رود. در طراحی با پاستل روغنی و مداد شمعی اغلب برای رنگ‌آمیزی از رنگ‌های

تیره به روشن رنگ‌آمیزی را شروع می‌کنیم. شیوه‌های سایشی و هاشور برای این امر کاربرد فراوان دارد (تصویر ۵۷). در طراحی با مداد شمعی تکنیک‌های مختلفی چون مقاومت مداد شمعی در برابر آب^۱ و سیاه‌قلم کردن^۲، طراحی روی پارچه و گاهی ترکیب آن‌ها با هم به کار می‌رود.

تصویر ۵۶- نشان‌دهنده تنوع رنگی پاستل‌های روغنی و مداد شمعی است.

تصویر ۵۷- تصویرسازی با استفاده از پاستل روغنی به شیوه‌ی سایشی، اثر آندره پریگنت

وسایل لازم:

– انواع مداد شمعی یا پاستل روغنی
– انواع مقوا اعم از مات بافت‌دار و یا گلاسه (برحسب نوع تکنیک انتخاب می‌شود).

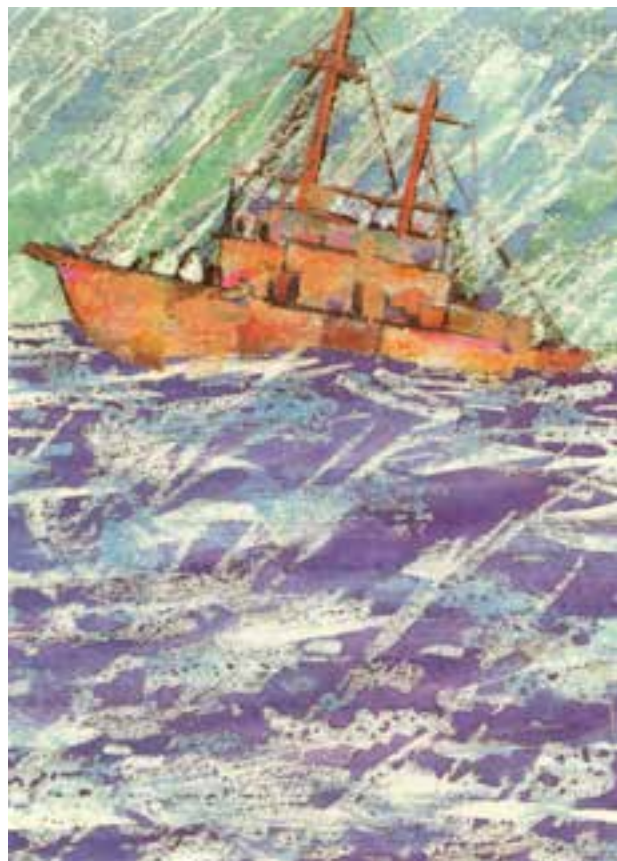
– ابزار و وسایل کمکی از قبیل انواع رنگ‌هایی که با آب ترکیب می‌شوند (برای اجرای تکنیک مقاومت پاستل روغنی در برابر آب).

طرز کار: از آن‌جا که پاستل روغنی و مداد شمعی با رنگ‌هایی که حلال آن آب است ترکیب نمی‌شود می‌توان با تلفیق این دو خاصیت (روغن و آب) به شیوه‌های جالبی دست یافت. برای اجرای این روش طرحی را با فشار سخت مداد شمعی روی کاغذی که جاذب آب باشد بکشید. سپس با قلم‌مو و آبرنگ یا رنگ‌های حلال در آب، طرح را رنگ‌آمیزی کنید. بدین ترتیب

سطوح رنگ شده با مدادشمعی به‌عنوان لایه‌ی پوشاننده مانع جذب رنگ می‌شوند و سایر قسمت‌هایی که با مدادشمعی پوشانده نشده است، رنگ را به خود جذب می‌کند (تصویر ۵۸ – الف و ب). در شیوه‌ی سیاه‌قلم ابتدا با مدادشمعی (رنگ‌های روشن که با سیاه متضاد باشند) سطح کاغذ را رنگ‌آمیزی می‌نماییم. سپس با استفاده از رنگ سیاه مدادشمعی قسمتی و یا تمام سطح تصویر را می‌پوشانیم. سپس طرح موردنظر خود را می‌کشیم و با ابزاری نوک‌تیز همانند سنجاق، نوک کاتر قلمی و... جهت خراشاندن سطح سیاه استفاده می‌کنیم. بدین ترتیب از سطح خراش خورده، رنگ روشن به‌عنوان خطوط رنگی طرح اصلی از زیر نمایان می‌شود که از جذابیت خاصی برخوردار است (تصویر ۵۹).

تصویر ۵۸ – الف – مراحل تصویرسازی با استفاده از پاستل روغنی و آبرنگ (خاصیت روغن و آب)

تصویر ۵۹ – ب – تصویرسازی با استفاده از (خاصیت روغن و آب) پاستل روغنی و آبرنگ، مجله‌ی سروش کودکان، اثر علی‌خدايي

تصویر ۵۹- مراحل خراشاندن رنگ در شیوهی پاستل روغنی

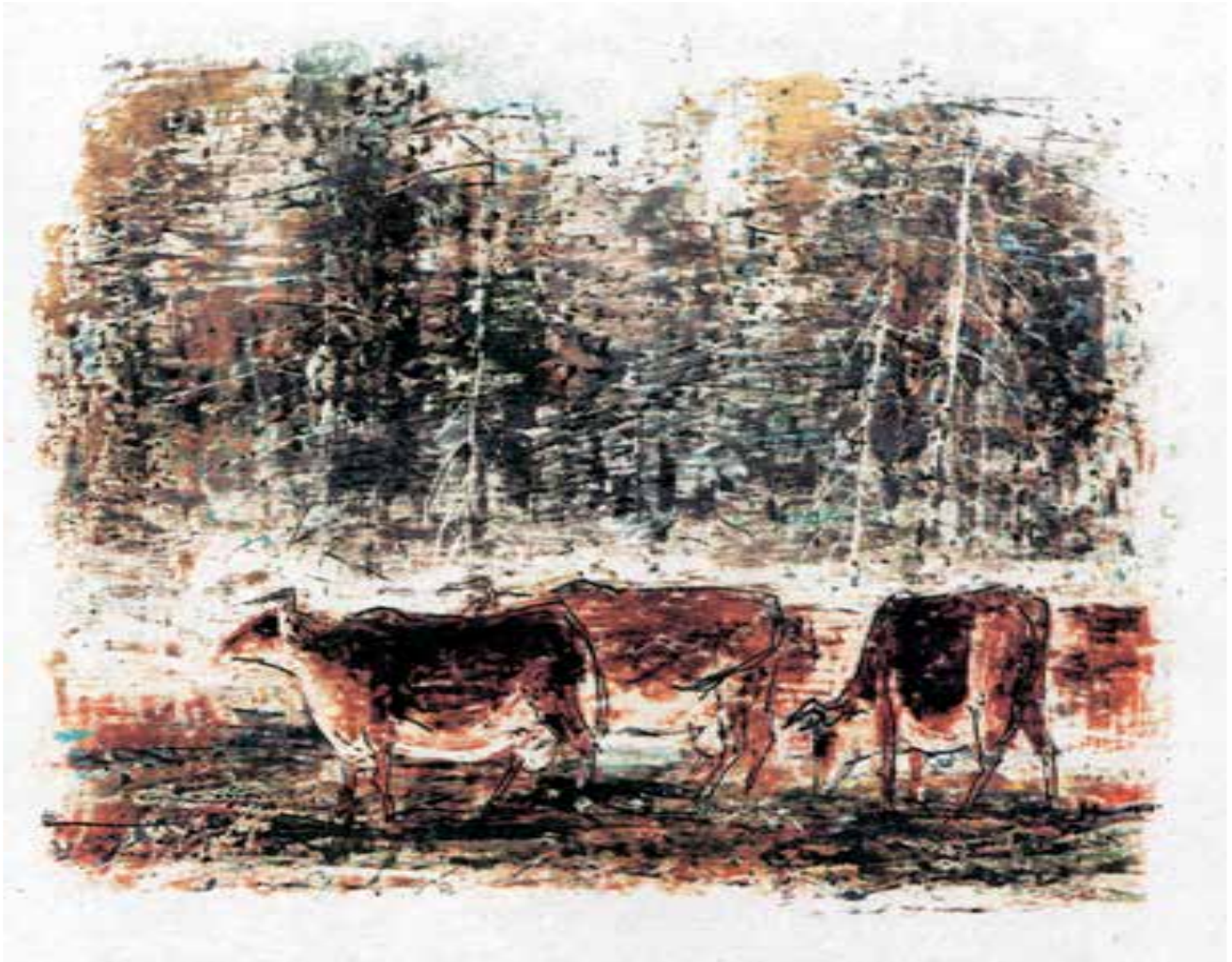
می باشد (تصویر ۶۰).

آن چه همواره باید مورد توجه قرارگیرد آن است که از شیوه های مختلف به صورت تلفیق نیز می توان جهت خلق حالات بصری جدید بهره جست (تصویر ۶۱).

در روش دیگر استفاده از مداد شمعی، پس از رنگ آمیزی طرح بر روی کاغذ گلاسه، با استفاده از ابزار نوک تیز روی سطح رنگ آمیزی شده را به صورت خطوط ماریچ و کلاف مانند و یا هاشور به صورت خطوط منفی خراش می دهیم و تصویری با بافت زیبا به دست می آید که برای تصویرسازی کودکان بسیار مناسب

تصویر ۶۰- با استفاده از ابزار نوک تیز تصویر خراشانده شده است و بافتی زیبا به وجود آورده است، اثر منوچهر عبدالله زاده

تصویر ۶۱- تلفیق مداد شمعی به صورت سایشی و ایجاد خراش جهت دست یافتن به بافت مناسب

سطح کاغذ، رنگ‌ها در اثر حرارت در یک‌دیگر حل می‌شوند و نقوش و بافت‌های رنگین بسیار زیبایی به‌وجود می‌آید. از این شیوه می‌توان جهت خلق بافت‌های متنوع استفاده کرد (تصاویر ۶۲ و ۶۳).

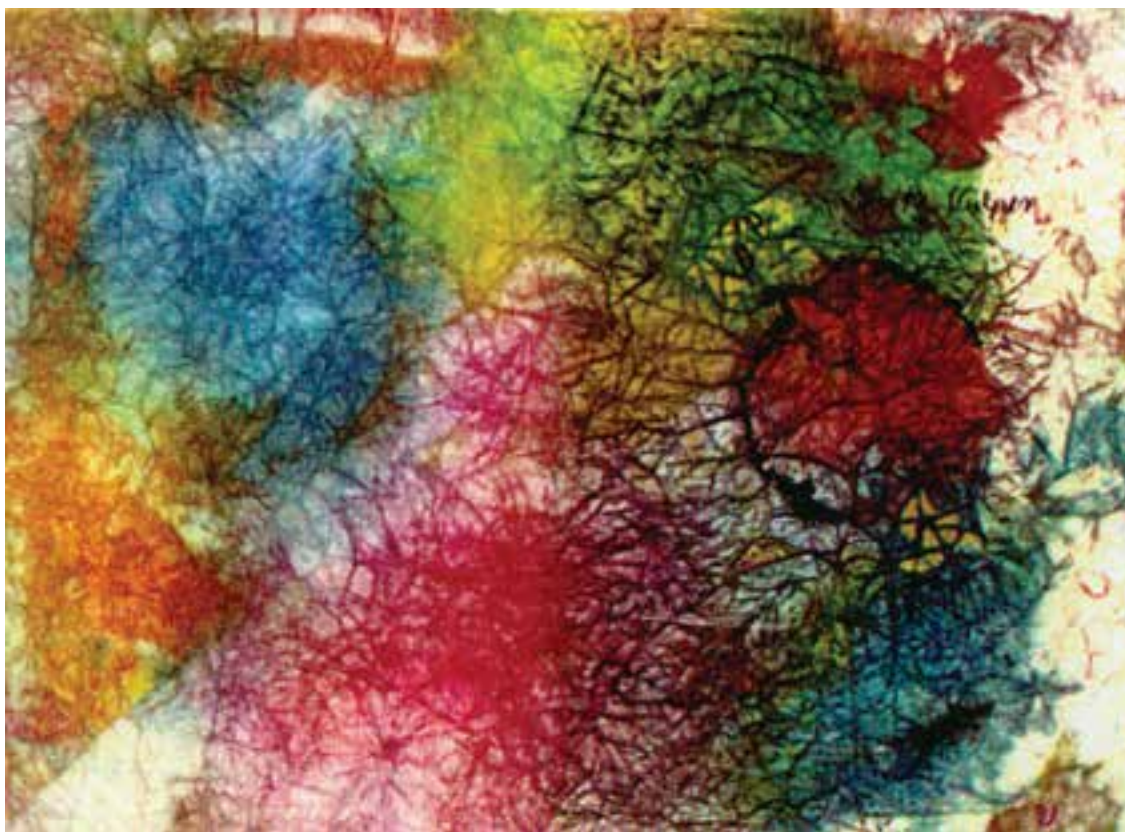
پاستل روغنی و حرارت (چاپ تا زدن): علاوه بر روش‌های متداول پاستل روغنی می‌توان به این شیوه نیز اشاره نمود. در این روش ابتدا پاستل روغنی را در رنگ‌های دلخواه و گوناگون خرد می‌کنیم و بین دو صفحه کاغذ می‌ریزیم و کاغذ را تا می‌زنیم. سپس با استفاده از اتوی داغ و حرکت مالشی اتو بر

تصاویر ۶۲ و ۶۳— پاستل روغنی و حرارت، با استفاده از خرده‌های پاستل روغنی بر سطح کاغذ و تا زدن آن و حرارت دادن و مالش اتو بر سطح کاغذ می‌توان به بافت‌های زیبایی مشابه تصاویر به‌دست آورد.

بعد از این که کاغذ کاملاً خشک شد با استفاده از پاستل روغنی سیاه (از طول) به نرمی بر روی سطح رنگ شده‌ی کاغذ و با فشار ملایم پاستل را می کشیم. بافت حاصله مشابه بافت های به دست آمده در چاپ حکاکی است، که برای تصویرسازی بسیار مناسب است (تصویر ۶۴).

ایجاد بافت از طریق کاغذ مرطوب رنگ شده و پاستل روغنی سیاه: ابتدا کاغذ را با استفاده از رنگ های حلال در آب و به صورت خیس در خیس رنگ آمیزی می نمایم. و قبل از این که کاغذ رطوبت خود را از دست دهد آن را محاله می کنیم. سپس کاغذ را با استفاده از دست و یا هر وسیله ی دیگر صاف می کنیم.

تصویر ۶۴- ایجاد بافت از طریق کاغذ مرطوب رنگ شده و پاستل روغنی سیاه

تمرین

- ۱- با استفاده از خاصیت روغن و آب به تصویرسازی با موضوع آزاد در ابعاد A3 بپردازید.
- ۲- با استفاده از شیوه‌ی کاغذ مرطوب رنگ شده و پاستل روغنی سیاه به تصویرسازی برای مقطع سنی الف یک شعر را به تصویر بکشید.

۹-۲- گواش

گواش جزو رنگ‌هایی است که حلال آن آب می‌باشد و در واقع نوعی آبرنگ غلیظ می‌باشد که در ترکیب آن صمغ عربی با خاصیت چسبندگی بیش‌تری به کار رفته است. در سرزمین ما ایران نیز در هنر نگارگری گواش کاربردی وسیع و با قدمتی طولانی داشته است، و در اصطلاح جزو رنگ‌های جسمی به‌شمار می‌آید. و با خاصیت پوششی بیش‌تر برخلاف آبرنگ در هنر کتاب‌آرایی و تذهیب کاربرد داشته است. غلظت گواش بیش‌تر به خاطر افزودنی‌هایی مانند رنگدانه سفید می‌باشد. گواش به علت ارزانی

و فراوانی آن، بیش‌تر قابل دسترس و تهیه آن به صرفه می‌باشد و به علت کارایی متفاوت آن موارد استفاده‌ی فراوانی نیز دارد و به همین علت استفاده از آن عمومیت دارد. و به دلیل این ویژگی‌ها در تصاویر تبلیغاتی قرن اخیر کاربردی وسیع یافته است. گواش هم‌چنین در هنر پوسترسازی کاربرد داشته و دارد به گونه‌ای که روی شیشه‌های آن عنوان رنگ پوستر (poster colour) نوشته شده است. گواش در بازار به دو صورت عرضه می‌گردد:

۱- لوله‌ای (تیوبی)

۲- شیشه‌ای (تصویر ۶۵).

تصویر ۶۵- انواع رایج گواش‌های لوله‌ای (تیوبی) و شیشه‌ای که در بازار یافت می‌شود.

وسایل لازم

گواش، کاغذ اشتنباخ، قلم‌موی آبرنگ (طبیعی یا مصنوعی)، طرز کار: گواش اغلب به دو صورت در نقاشی کاربرد دارد.

۱- آبرنگ‌نما (نازک)

۲- پوششی (جرم‌دار)

۱- شیوه‌ی آبرنگ‌نما (نازک): در این شیوه میزان

غلظت رنگ با استفاده از آب کم می‌گردد و همانند آبرنگ از آن جهت نقاشی استفاده می‌شود و تنها تفاوت آن با آبرنگ میزان بیش‌تر کدری و مات شدن رنگ است (تصاویر ۶۶ و ۶۷). و با

کم و زیاد کردن غلظت رنگ می‌توان از شیوه‌ی آبرنگ‌نما به شیوه‌ی پوششی رسید و از تلفیق این دو شیوه به روش‌های جدید دست یافت.

شفافیت گواش برخلاف آبرنگ به انعکاس (نور از کاغذ) بستگی ندارد و به وسیله‌ی اضافه نمودن رنگدانه سفید خالص، درخشندگی لازم در اثر به وجود می‌آید و چون دارای قدرت پوشش رنگ است می‌توان آن را بر کاغذهای رنگی نیز به کار برد، و یا رنگ‌های زیرین را به راحتی با رنگ جدید با غلظت بیش‌تر پوشش داد.

تصویر ۶۶- گواش به شیوهی آبرنگ نما (نازک)، اثر حسن دانشگر نژاد

تصویر ۶۷- گواش به شیوهی رنگ آمیزی آبرنگ نما (نازک)، اثر پرویز کلانتری

۲- شیوهی پوششی (جرم‌دار): با این شیوه هنرجویان در کارگاه مبانی رنگ‌آشنایی یافته‌اند و رایج‌ترین روش یعنی رنگ‌آمیزی یکدست و یکنواخت را با دوبار رنگ زدن در جهت افقی و عمودی فرا گرفته‌اند. و برای این امر قلم‌موی پهن بسیار مناسب می‌باشد. باید توجه داشت که برای رنگ‌آمیزی با گواش اغلب از همان قلم‌موهایی که در نقاشی با آبرنگ کاربرد دارند (طبیعی و مصنوعی) استفاده می‌شود. در شیوهی پوششی بهتر است از مقوا و یا کاغذ با ضخامت بیش‌تر استفاده کرد تا اثر نهایی کم‌تر دچار ناصافی شود. و برای پرهیز از موج‌دار شدن کاغذ بهتر است ابتدا کاغذ را از سطح پشت کاملاً خیس کنیم و سپس روی کلاف چوبی و یا شاسی به‌وسیله‌ی پونز یا نوارچسب محکم

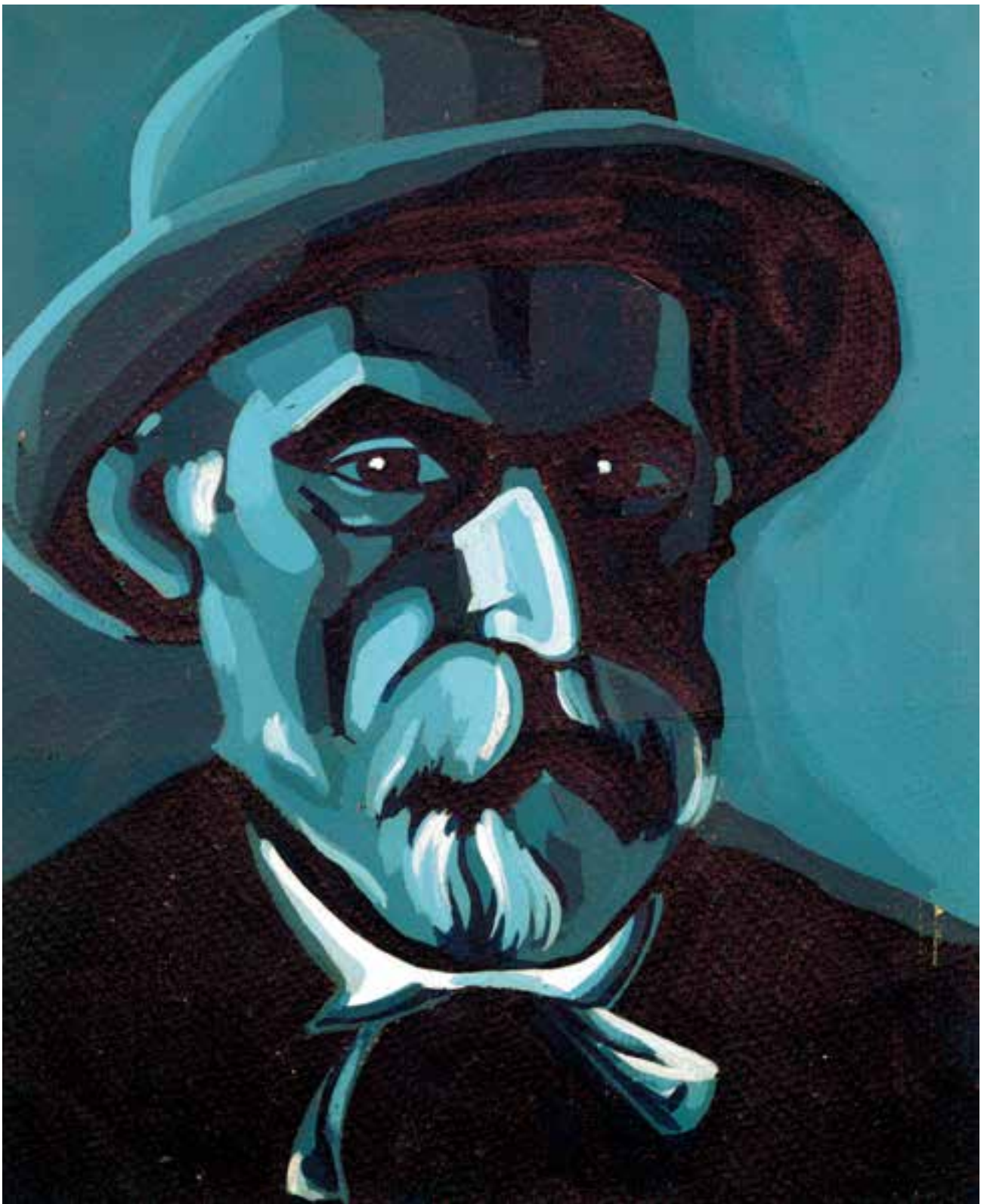
کنیم. بدین ترتیب پس از رنگ‌آمیزی اندکی ناصافی در سطح کاغذ یا مقوا به‌وجود می‌آید که باعث نگرانی نمی‌باشد، چرا که پس از خشک شدن کاغذ (مقوا) مجدداً به‌حالت اولیه خود بازمی‌گردد. نکته‌ی قابل توجه در مرحله‌ی نهایی آن است که، هرگز قبل از خشک شدن کامل رنگ، کاغذ (مقوا) را از روی کلاف چوبی جدا نسازید. برای شروع در جهت کسب تجربه به این شیوه می‌توانید ابتدا مطابق تصویر ۶۸، فقط از سطوح یکدست و تخت استفاده کنید. و سپس با توجه به کسب تجربه در کارگاه مبانی رنگ به شیوه‌ی تفکیک (آنالیز) سطوح از تیره به روشن جهت رنگ‌آمیزی تصویر استفاده نمایید (تصاویر ۶۹ و ۷۰).

تصویر ۶۸- شیوهی پوششی (جرم‌دار)، رنگ‌آمیزی به‌صورت سطوح تخت و یکدست، حقیقت و مرد دانا، اثر مرتضی ممیز.

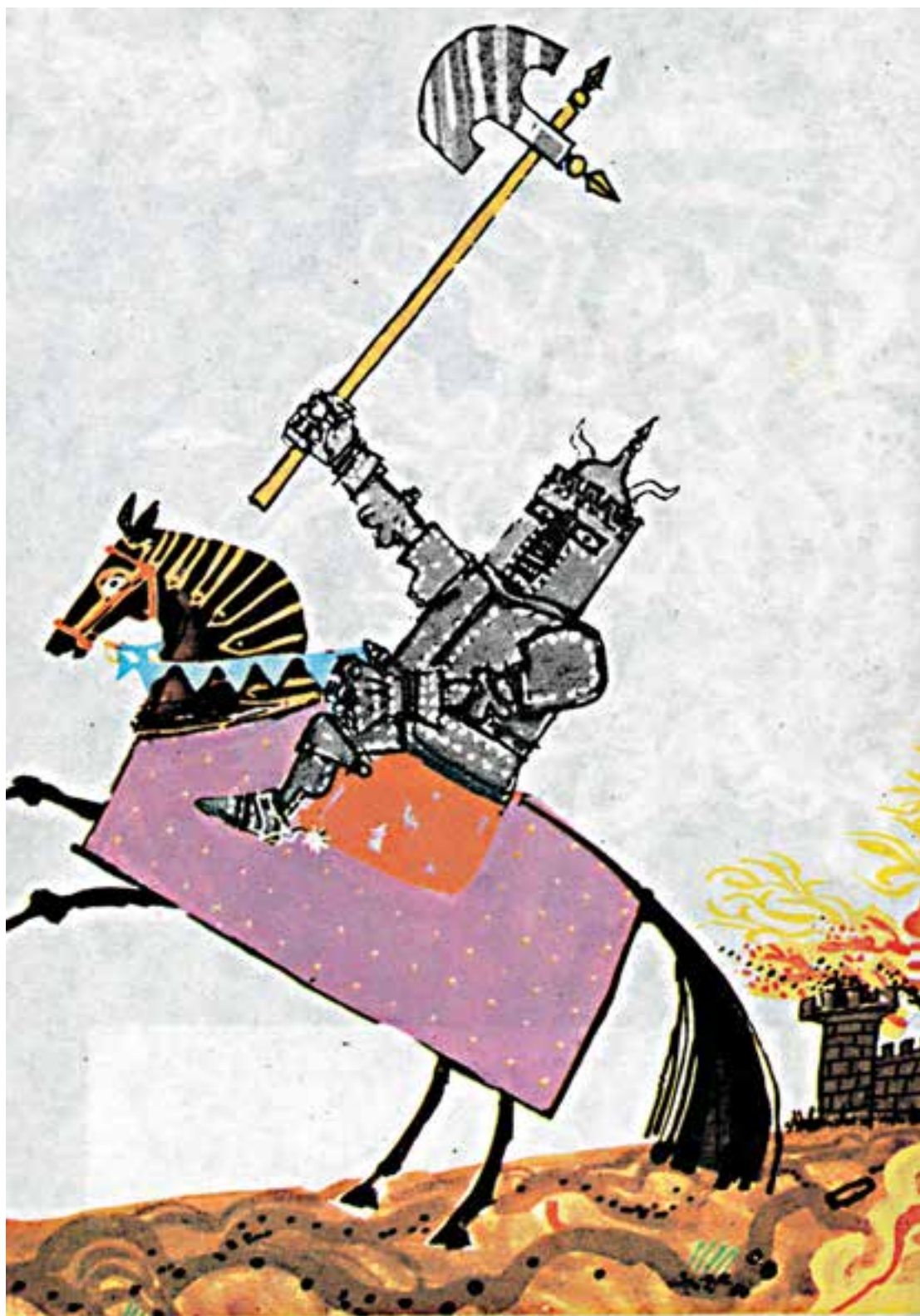
تصویر ۶۹- شیوه‌ی پوششی (جرم‌دار) به صورت تفکیک سطوح (آنالیز) از رنگ‌های تیره به روشن

تصویر ۷۰- شیوه‌ی پوششی (جرم‌دار) به صورت تفکیک سطوح (آنالیز) از رنگ‌های تیره به روشن، اثر محسن حسن‌پور

نمونه‌های تصاویری به شیوه‌های متفاوت از کاربرد گواش به صورت رنگ‌آمیزی پوششی (جرم‌دار) ارائه می‌گردد (تصاویر ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵).

یادآوری می‌گردد که با استفاده از شیوه‌ی پوششی حتی بر کاغذهای رنگی نیز می‌توانید تصویرسازی نمایید که حالات و کیفیات زیبا و جذابی را به شما عرضه می‌کند. جهت درک بهتر

تصویر ۷۱— تلفیق شیوه‌ی پوششی (جرم‌دار) و آبرنگ‌نما (نازک)

تصویر ۷۲- تلفیق شیوه‌ی پوششی (جرم‌دار) و آبرنگ‌نما (نازک)

تصویر ۷۳- شیوہی پوششی (جرم دار)

تصویر ۷۴- شیوہی پوششی (جرم دار) با توجه به اصل تفکیک (آنالیز) سطوح رنگی

تصویر ۷۵- شیوهی پوششی (جرم دار)

تمرین

- ۱- با استفاده از گواش به شیوهی آبرنگ‌نما به تصویرسازی یک متن داستانی (از قصه‌های عامیانه) برای مقطع سنی گروه «ب» پردازید.
- ۲- با استفاده از گواش به شیوهی تخت و یک‌دست به تصویرسازی یک داستان کودکانه برای مقطع سنی «الف» پردازید.
- ۳- با گواش به شیوهی تلفیقی آبرنگ‌نما و پوششی یا جرم‌دار به تصویرسازی فضای یک شعر برای مقطع سنی «ج» سال‌های آخر دبستان پردازید.

۱۰-۲- آبرنگ

آبرنگ جزء آن دسته از ابزار نقاشی است که در تصویرسازی کاربردی وسیع داشته و دارد. و کار با آن نسبت به سایر ابزار نیاز به تمرین و ممارست بیشتر دارد. و جزو رنگ‌های شفاف یا روحی (ترانسپارنت) محسوب می‌شود. اغلب مواقع در کار با آبرنگ به شیوه‌ی آزاد اشتباهات و خطاها قابل اصلاح نمی‌باشند و این امر موجب می‌گردد تا کار با آن به نظر دشوار برسد.

در بازار آبرنگ‌ها با علائم تجاری مختلف معمولاً در بسته‌های ۱۲، ۲۴ و ۳۶ رنگ ارائه می‌شوند، و از لحاظ شکل ارائه به صورت قرص، تیوبی (لوله‌ای) و مایع (ظروف شیشه‌ای) تولید می‌گردد (تصویر ۷۶- الف و ب). در آبرنگ برای شروع

معمولاً از رنگ‌های روشن به تیره رنگ آمیزی می‌نماییم. در کشور ما استفاده از آبرنگ در نقاشی و مصورسازی کتاب‌های ادبی (نگارگری) سابقه‌ی طولانی دارد و هنرمندان از آن بسیار سود جسته‌اند.

وسایل لازم

تخته زیردستی یا شناسی، از جنس مقوای ضخیم یا چوب سبک، که بتوان کاغذ را به کمک پونز یا چسب نواری روی آن ثابت کرد.

قلم‌موی آبرنگ، کاغذ آبرنگ، غلطک معمولی، اسفنج، آبرنگ، پالت آبرنگ برای ترکیب یا رقیق کردن رنگ، ظرف دهان‌گشاد برای آب، چسب میس‌کیت.

تصویر ۷۶- ب - انواع رایج آبرنگ قرصی، تیوبی (لوله) و مایع (ظروف شیشه‌ای)

تصویر ۷۶- الف - دو نمونه از آبرنگ‌های رایج در بازار، آبرنگ قرصی و تیوبی (لوله‌ای)

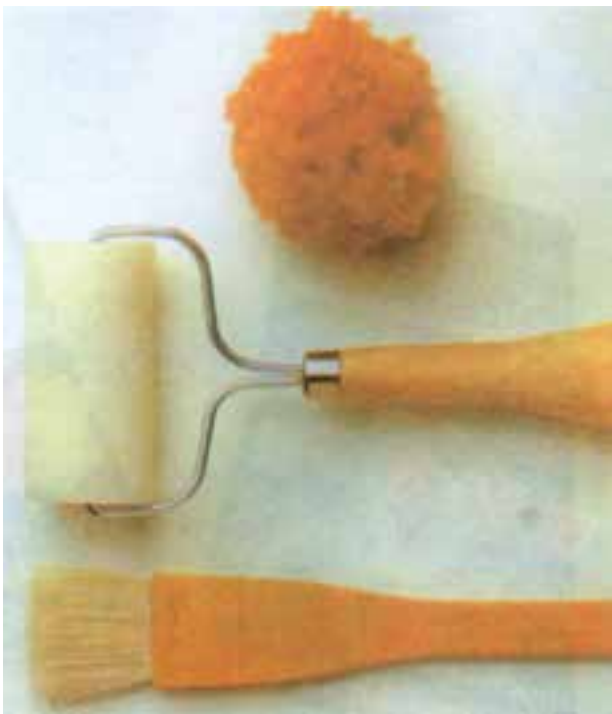
برای نقاشی با آبرنگ قلم موهای مختلف و متنوعی وجود دارد. اجزاء تشکیل دهنده‌ی قلم مو عبارت است از:

- ۱- موی قلم (طبیعی و یا مصنوعی)
- ۲- پایه‌ی فلزی قلم

۳- دسته‌ی چوبی (تصویر ۷۷).
 کیفیت قلم مو اساساً به نوع موهای آن بستگی دارد، که تقسیم بندی قلم موها براساس همین نوع و جنس موها تعیین می شود^۱.

تصویر ۷۷- انواع قلم موی آبرنگ و اجزای تشکیل دهنده‌ی آن در تصویر دیده می شود.

تصویر ۷۸- در تصویر نمونه‌ای از غلطک، اسفنج و قلم مو برای خیس کردن زمینه مشاهده می شود.

۱- برای اطلاعات بیشتر در این زمینه به فصل ششم کتاب طراحی (۱) مبحث قلم موها مراجعه نمایید.

خاصیت قلم موی سمور در نقاشی با آبرنگ این است که آب و رنگ را به خوبی جذب می‌کند و با مختصر فشاری خم و پهن (باز) می‌شود و بلافاصله به حالت اولیه‌ی خود برمی‌گردد. و به جهت آن که نوک قلم مو پخش و ژولیده و نمی‌شکند برای کار با آبرنگ بسیار مناسب می‌باشد. قلم موهای آبرنگ در اندازه‌ها و شکل‌های مختلف به ترتیب از کوچک تا بزرگ یعنی از شماره‌های صفر تا ۲۴ شماره‌گذاری شده‌اند. البته برای قلم موهای از جنس موی سمور این شماره‌بندی معمولاً تا شماره ۱۴ مورد استفاده قرار می‌گیرد. رایج‌ترین شماره‌هایی که در نقاشی با آبرنگ کاربرد وسیع دارند شماره‌های ۶، ۸ و ۱۲ از نوع گرد و قلم موی تخت شماره‌های ۱۴ یا ۱۶ است. قلم موهای تخت از جنس موی گوزن با عرض تقریبی ۴ یا ۵ سانتی‌متری نیز برای رنگ‌آمیزی زمینه با سطوح بزرگ کاربرد فراوان دارند. به این مجموعه نیز می‌توان یک غلطک معمولی و اسفنج (طبیعی و یا مصنوعی) اضافه کرد. که غلطک برای شکل دادن به زیر رنگ سطوح بزرگ و اسفنج برای ایجاد جلوه‌های خاص نظیر محوسازی و پاک کردن رنگ‌های اضافی به کار برده می‌شود (تصویر ۷۸).

رنگدانه‌ها (پیگمنت اعم از معدنی، گیاهی یا حتی حیوانی) مواد چسبنده، صمغ عربی، آب، گلیسرین، عسل و اندکی روغن بزرگ برای محافظت و دوام رنگ در مقابل گرما و سرما، گلیسرین و عسل نیز برای مواردی که رنگ را ضخیم به کار می‌بریم مانع از ترک خوردن آن می‌شود. آبرنگ‌هایی که عمدتاً در بازار موجودند چهار نوع مختلف را شامل می‌شوند: قرص‌های آبرنگی خشک، قرص‌های آبرنگی مرطوب یا نیم‌خشک، آبرنگ‌های لوله‌ای (تیوپ) آبرنگ‌های مایع (داخل ظرف مثل اکولین).

کیفیت کاغذ برای نقاشی با آبرنگ نیز از جمله نکات مهم است. بنابراین لازم است که با انواع مختلف کاغذ نقاشی آبرنگ آشنا شوید چرا که هر کدام از آن‌ها برای ایجاد حالات خاصی مناسب است که باید متناسب با موضوع انتخاب شود.

از دو طرف کاغذ مخصوص آبرنگ می‌توان استفاده کرد. دانه‌های تشکیل‌دهنده رو و پشت کاغذ با هم متفاوت می‌باشد که انتخاب طرف کاغذ به سلیقه فرد بستگی دارد بافت پشت غالباً نرم‌تر از طرف روی آن می‌باشد. مطلب مهم این است که بین کاغذهای معمولی که در چاپ

افست به کار گرفته می‌شوند و کاغذهایی که در نقاشی و آبرنگ استفاده می‌شوند تفاوت عمده وجود دارد. جنس کاغذهای معمولی معمولاً از الیاف چوب و کاغذهای نقاشی (کانسون، فابریانو، شولر، واتمنی و غیره) عمدتاً از الیاف پارچه تهیه می‌شود به همین دلیل حساس‌تر و دقیق‌تر و گران‌تر از نوع معمولی آن هستند البته کاغذهای میانه هم وجود دارد که ترکیبی از الیاف چوب و پارچه است که همین نوع برای نقاشی با آبرنگ مناسب‌تر است.

رایج‌ترین کاغذ آبرنگ از حیث بافت کاغذهای ریزبافت یا صیقلی و کاغذهای بافت متوسط و کاغذهای درشت‌بافت هستند. کاغذهای ریزبافت یا صیقلی که نسبتاً فشرده است و با پرس گرم تهیه می‌شود که به همین دلیل برخی به آن اطلسی یا ابریشمی می‌گویند، برای نقاشانی که با جوهر (آبرنگ جوهری یا اکولین) کار می‌کنند یا آن‌ها که کارشان مصورسازی (ابلوستراسیون) است این نوع کاغذ را به کار می‌برند. این کاغذ برای تابلوهای ظریف و پرکار نیز مناسب است.

کاغذهای درشت‌بافت به دلیل منفذهای درشت حالت خاصی به آبرنگ می‌دهند و محوشدگی خاص نقاشی با آبرنگ را بهتر نمایان می‌کنند. کثرت منفذهای سطح این نوع کاغذ باعث می‌شود که جذب آبرنگ در کاغذ به نحوی صورت گیرد که حالت محوشدگی ایجاد کند. این حالت سریع انجام می‌شود و این امر هنرآموزان کم‌تجربه را غافلگیر می‌کند چرا که جذب آب و رنگ روی این نوع کاغذ خیلی سریع است و زود خشک می‌شود.

کاغذهای با بافت متوسط با ویژگی بینابینی بیش‌تر از این دو کاربرد دارد چون نقاشی روی این نوع کاغذ هم سهل‌تر است و هم نیاز به تبخیر آن‌چنانی ندارد و برای هنرآموزان تازه‌کار همین نوع کاغذ پیشنهاد می‌شود. البته هر دو نوع درشت‌بافت و ریزبافت کاغذ حالت‌هایی را ایجاد می‌کند که منحصر به فرد می‌باشد. کاغذهای رایج آبرنگ کانسون و آرش نام دارند.

کاغذ آبرنگ را باید روی مقوای ضخیم‌تر یا بوم با چسب کاغذی به‌طور کامل چسباند تا از لوله شدن و موج برداشتن کاغذ جلوگیری شود. چرا که هر نوع کاغذ، حتی کاغذهای ضخیم در تماس با آبرنگ و آب تاب برمی‌دارند.

برای چسبانیدن کاغذ آبرنگ روی مقوا یا کلاف چوبی باید در ابتدا آن را کاملاً خیس کرد سپس از گیره‌ای آویزان نمود

تصویر ۸۰- الف - نحوه رنگ آمیزی با استفاده از آبرنگ

تصویر ۸۰- ب - با استفاده از قلم مو و چسب قسمت‌هایی را که می‌خواهیم سفید بمانند می‌پوشانیم و سپس با آبرنگ و قلم مو آن را رنگ آمیزی می‌کنیم.

تا اضافات آب آن خارج شود و بعد به کمک نوارچسب کاغذی با دقت آن را روی کلاف چوبی چسبانند. به جای نوارچسب از منگنه و پونز هم می‌توان استفاده کرد (تصویر ۷۹).

تصویر ۷۹- استقرار بوم و نحوه کار کردن با آبرنگ

طرز کار: در ابتدا با استفاده از یک رنگ و قلم مو رنگ را به صورت یکنواخت به کار گرفته و به وسیله آن‌ها سایه‌روشن ایجاد کنید. توجه داشته باشید که برای ایجاد سایه‌روشن‌هایی که در یک‌دیگر محو می‌شوند ابتدا باید سطح زیر کار را با آب قلم مو مرطوب نمود و رنگ را بلافاصله با قلم موی دیگری روی آن سطح بگذاریم (تصویر ۸۰- الف و ب). به رنگ‌ها شدت دهید یا از شدت رنگ آن بکاهید. حرکت قلم مو را یک‌باره متوقف کنید یا از روی کاغذ بردارید تا در تداوم سطح آبرنگ خورده حالت انقطاع ایجاد شود در آن صورت به اهمیت نقاط و سطوح سفید و آبرنگ نخورده کاغذ بی‌خواهید برد.

گاهی اوقات متناسب با وضعیت موضوع زیر کار با آب خیس نمی‌شود و قلم مو به صورت خشک روی کاغذ قرار می‌گیرد که در این وضعیت رنگ‌ها با مرز مشخص و تیز در کنار هم قرار می‌گیرند. تلفیق فضاهای محو شده با لکه‌هایی که رنگ آن‌ها وضوح زیادی از ویژگی‌های اساسی کار آبرنگ می‌باشد.

در تصاویر ۸۱- الف تا د مراحل آبرنگ به شیوه‌ی خشک و لایه‌گذاری و تصاویر ۸۲- الف تا د آبرنگ به شیوه‌ی خیس را مشاهده می‌نمایید.

الف

ب.

د

ج

تصویر ۸۱- مراحل آبرنگ به صورت خشک و لایه گذاری مشاهده می شود.

الف

ب

د

ج

تصویر ۸۲- در تصاویر الف تا د مراحل آبرنگ به شیوه‌ی خیس مشاهده می‌شود.

عملکرد اصلی چسب در آبرنگ خاصیت پوشانندگی و ایجاد بافت است و به سادگی می‌توان از این چسب به ایجاد بافت‌های متنوع نیز پرداخت. نکته‌ی قابل توجه برای پوشاندن چسب آن است که بهتر است از قلم‌موی الیاف مصنوعی که آغشته شده به مایع ظرف‌شویی است استفاده کرد، زیرا مایع ظرف‌شویی موجب می‌گردد که چسب مستقیماً به الیاف قلم‌موی نچسبد و عمر قلم‌موی افزایش یابد. برای این امر می‌توانید از قلم‌موهای فرسوده‌تر نیز استفاده کنید.

استفاده از چسب میس‌کیت در نقاشی با آبرنگ: در آبرنگ مواقعی که بخواهیم برای راحتی کار سطوح موردنظری را که باید سفید باقی بمانند با استفاده از چسب میس‌کیت می‌پوشانیم (تصویر ۸۳) و بعد از این که چسب خشک شد، با آبرنگ رنگ‌آمیزی را انجام می‌دهیم. بعد از رنگ زدن و خشک شدن رنگ با استفاده از (تصویر ۸۴) دست و یا فشار کم پاک‌کن لایه‌ی چسب را از سطح کاغذ برمی‌داریم و مشاهده می‌گردد که سطح پوشیده شده کاملاً سفید باقی مانده است. در واقع

تصویر ۸۳- همان‌گونه که در تصویر مشاهده می‌شود پس از خشک شدن رنگ، با استفاده از دست چسب میس‌کیت به راحتی از سطح کاغذ جدا می‌شود.

تصویر ۸۴- شیوه‌ی آبرنگ بدون استفاده از چسب میس‌کیت، در این شیوه هنرمند برای سفید باقی ماندن سطوح با کنترل قلم‌مو این امر را انجام داده است، اثر خوزه پارامون

چند توصیه در مورد نقاشی با آبرنگ:

۱- بهتر است قبل از این که شروع به کار با آبرنگ نمایید، از آب مرکب جهت تسلط کافی بر ابزار جهت تمرین و ایجاد بافت‌های مختلف استفاده نمایید.

۲- از تلفیق آبرنگ با پاستل روغنی، مداد رنگی، قلم فلزی و غیره می‌توانید به حالات و بافت‌های جالبی دست یابید. پس همیشه در فکر خلاقیت و کاربرد جدید ابزاری که با آن آشنا می‌شوید پردازید تا حتی در شیوه‌ی کاربرد ابزار به نوآوری‌های جدید و فردی دست یابید.

۳- از موادی نظیر نمک، پارافین، پاک‌کننده‌ها و سایر مواد شیمیایی جهت دست یافتن به بافت‌های جدید می‌توانید استفاده نمایید.

۴- برای کسب تجربه بهتر است کاغذهایی با بافت‌های متفاوت را به کار برید.

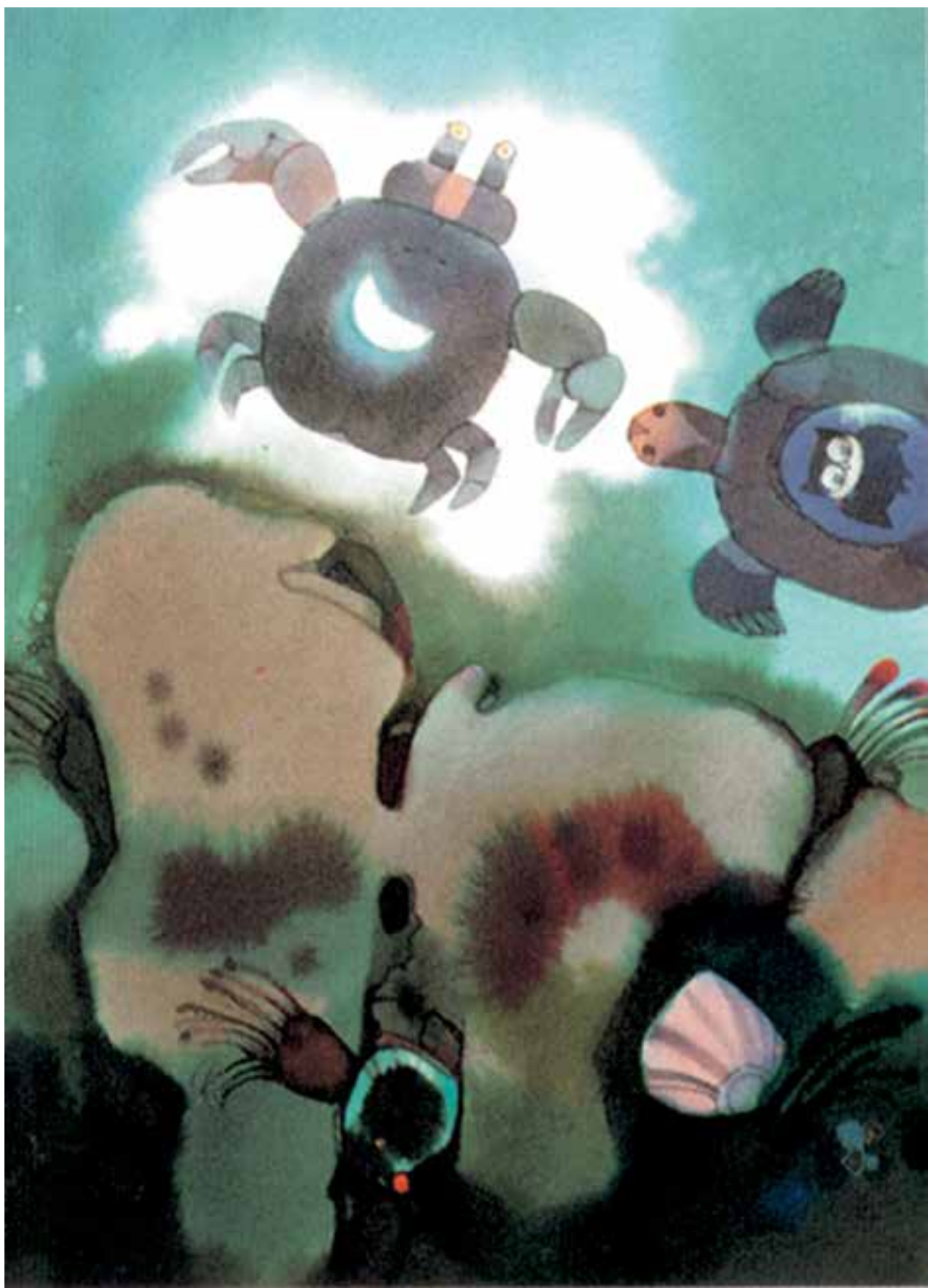
در خاتمه جهت آشنا شدن هنرجویان عزیز چند اثر از تصویرگرانی را که به شیوه‌های متفاوتی از آبرنگ جهت خلق تصاویر سود جسته‌اند، ارائه شده است.

تصویر ۸۵- تصویرسازی به شیوه‌ی خشک با استفاده از آبرنگ

تصویر ۸۶- تصویرسازی به شیوهی خشک با استفاده از آبرنگ و گواش

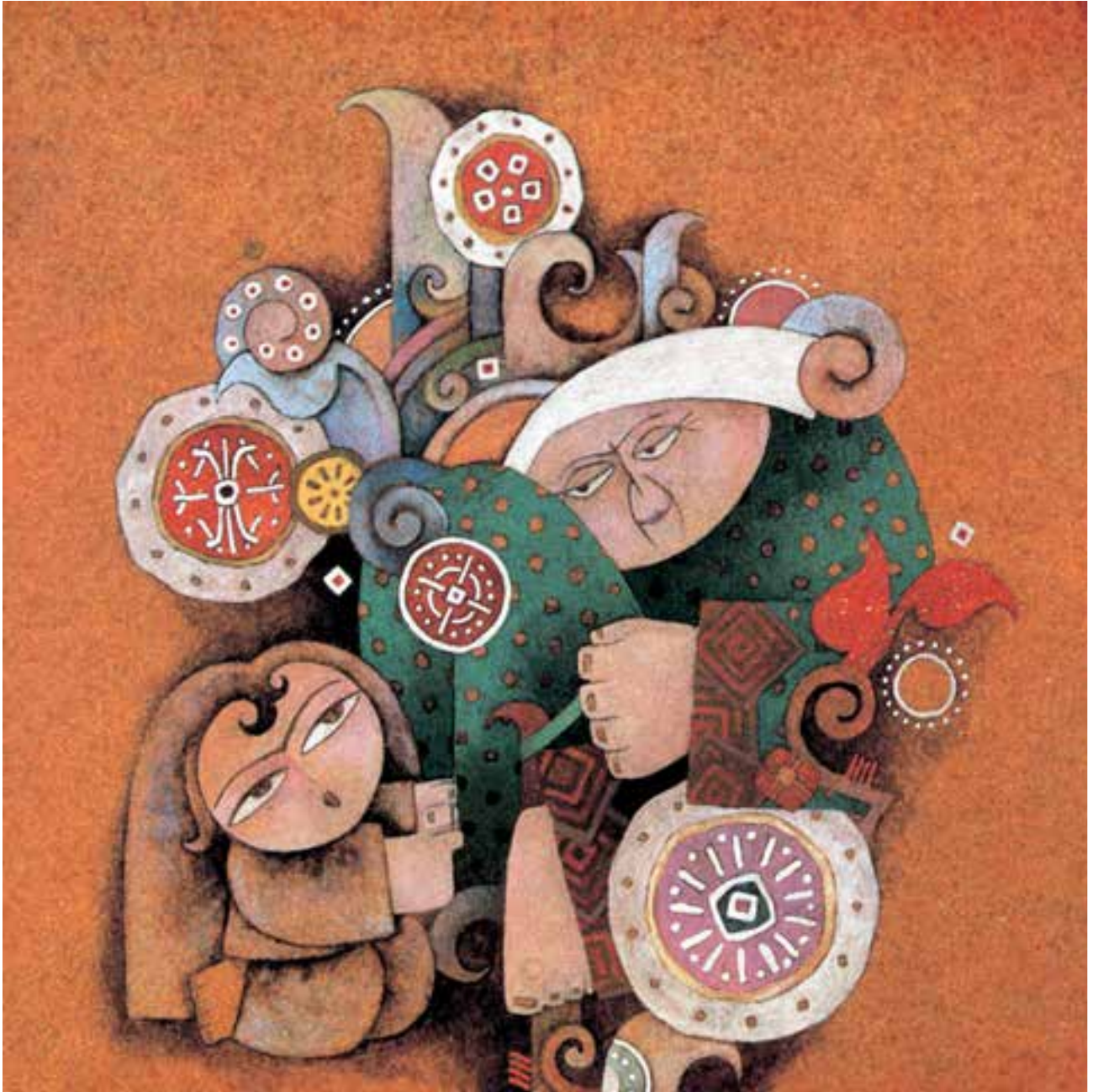
تصویر ۸۸- تصویرسازی به شیوه‌ی محو کردن تدریجی رنگ‌ها در زمینه‌ی سفید کاغذ و تلفیق آبرنگ و مداد، آ، اول الفباست، اثر نورالدین زرین‌کلک

تصویر ۸۹- تصویرسازی با استفاده از آبرنگ به شیوه‌ی خشک، اثر محسن حسن‌پور

تصویر ۹۰- تصویرسازی با استفاده از آبرنگ به شیوهی پرداخت با الهام از نگارگری ایرانی، پیروزی، اثر علی اکبر صادقی

تصویر ۹۱- تصویرسازی با استفاده از آبرنگ به شیوه‌ی خشک با تلفیق گواش، ماه پیشونی، اثر مهران زمانی

تصویر ۹۲- تصویرگری به شیوه‌ی آزاد با استفاده از آبرنگ

تمرین

- ۱- به شیوه‌ی خیس در خیس با استفاده از آبرنگ به تصویرسازی یک شعر (با مقطع سنی آزاد) پردازید.
($25 \times 25 \text{cm}$)
- ۲- به شیوه‌ی خشک با استفاده از آبرنگ به تصویرسازی یک داستان مذهبی در ابعاد $25 \times 25 \text{cm}$ پردازید.